

Jan Willem Duyvendak

Maatschappelijk (opbouw)werk?

De actualiteit van
Marie Kamphuis
en Jo Boer

Marie Kamphuis-lezing 2001

Co-referaat:
Lies Schilder

Met een woord vooraf van Douwe van Houten

Bohn Stafleu Van Loghum
Houten/Diegem, 2002

© 2002 Bohn Stafleu Van Loghum, Houten

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912;° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 90 313 3900 8

NUGI 663

D/2002/3407/040

Ontwerp binnenwerk en omslag: Boekhorst Design, Culemborg

Bohn Stafleu Van Loghum

Het Spoor 2
3994 AK Houten

Kouterveld 2
1831 Diegem

www.bsl.nl

Woord vooraf

Op 18 november 1999 hield Walter Lorenz uit Cork (Ierland) de eerste Marie Kamphuis-lezing. Het initiatief voor deze lezing was genomen door de Marie Kamphuis Stichting, genoemd naar een van de grondlegsters van het professionele maatschappelijk werk in het naoorlogse Nederland. Marie Kamphuis (1907) was docente en directrice van de Groningse School voor Maatschappelijk Werk en heeft een centrale rol gespeeld bij de introductie van het 'casework' in het maatschappelijk werk.

De Marie Kamphuis Stichting is opgericht in 1989. De belangrijkste doelstelling was de bevordering van wetenschappelijk onderzoek naar het maatschappelijk werk. Hiertoe is in 1990 een bijzondere leerstoel 'Grondslagen Maatschappelijk Werk' gevestigd aan de Universiteit Utrecht. Vanaf 1994 wordt deze bekleed door Geert van der Laan. Eind jaren negentig van de vorige eeuw is besloten de activiteiten van de stichting te verbreden, onder meer met het organiseren van een tweejaarlijkse lezing, afgewisseld met de uitreiking van een prijs. Tevens is een begin gemaakt met de inrichting van het Marie Kamphuis Archief.

Op 21 november 2001 hield Jan Willem Duyvendak de tweede Marie Kamphuis-lezing, met Lies Schilder als co-referent. De lezingen zijn bedoeld om stil te staan bij de actuele stand van zaken van het maatschappelijk werk en daarmee het reflexieve gehalte van het professionele handelen te verhogen. Reflexiviteit is een van de kernprincipes van de normatieve professionaliteit, kenmerkend voor het maatschappelijk werk. Zowel Geert van der Laan als Jan Willem Duyvendak en ondergetekende zijn betrokken bij de nadere doordenking van de notie van normatieve professionaliteit, in goed gezelschap van Andries Baart en Harry Kunneman. Samen met anderen organiseerden wij een aantal jaren geleden het grootschalige congres 'Voorbij het Product' in Amsterdam.

Reflexiviteit betreft zowel de wijze van werken als de sociale vraagstukken als de problemen waar het maatschappelijk werk zich mee bezighoudt. Dat laatste heeft, mede gezien vanuit een historisch perspectief, met name te maken met de grenzen

van het domein van het maatschappelijk werk. Wat is heden ten dage het werkterrein van het maatschappelijk werk, hebben zich daar in de achter ons liggende decennia verschuivingen in voorgedaan, mede gelet op ontwikkelingen binnen aanpalende beroepsgroepen? Het bestuur van de Marie Kamphuis Stichting heeft deze vraag toegespitst op de verhouding tussen maatschappelijk werk en opbouwwerk.

Daarmee lag het voor de hand Jan Willem Duyvendak te benaderen om de lezing te houden. Hij is bijzonder hoogleraar grondslagen opbouwwerk aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Tevens is hij directeur van het Hilda Verwey-Jonker Instituut, de hoofdsponsor van de Marie Kamphuis-leerstoel. De co-referent was Lies Schilder, docente maatschappelijk werk aan de Hogeschool Arnhem Nijmegen en van huis uit maatschappelijk werkster.

In de jaren vijftig van de vorige eeuw was het gebruikelijk maatschappelijk werk te benaderen als vorm van sociale hulpverlening, gericht op maatschappelijke aanpassing. Er werd gesproken over onmaatschappelijkheidsbestrijding en over 'aanpassingshulp' die vooral op de armen gericht was. Daarbij ging het niet om armoedebestrijding, want dat was het werkterrein van de welvaartszorg, zoals dat toen heette. Volgens vele auteurs ging het ook niet om samenlevingsopbouw: maatschappelijk werk werd correctief gedacht, niet constructief, het was gericht op het individu en niet op de samenleving. Heden ten dage wordt gesproken over het bestrijden van marginalisering en uitsluiting en, uitgaande van diversiteit, over het bevorderen van sociale participatie en burgerschap. Overmatige referenties aan diversiteit kunnen ertoe leiden dat er minder aandacht overblijft voor ongelijkheid. Kennelijk heeft iedere tijd zijn eigen waan van de dag. Dat belang wordt gehecht aan sociale participatie kan als een meer constante factor worden aangeduid, maar het is nu niet meer zo duidelijk waaraan moet kunnen worden deelgenomen. Niet op voorhand aan traditionele gemeenschappen, maar wellicht aan virtuele sociale netwerken, waarbij opbouwwerk in een projectmatige gedaante verschijnt. Samenleven als project is iets anders dan aansluiten bij een bestaande gemeenschap. Wat dat kan inhouden voor het maatschappelijk werk is vooralsnog een vraag, of is dat inderdaad maatschappelijk opbouwwerk als project?

Douwe van Houten

voorzitter bestuur Marie Kamphuis Stichting

Maatschappelijk (opbouw)werk? De actualiteit van Marie Kamphuis en Jo Boer

Jan Willem Duyvendak¹

Inleiding

Gelukkig is in Nederland de tijd voorbij dat men onder 'maatschappelijk werk' uitsluitend verstond: het hulpverlenende werk aan de enkeling in nood. En hoewel over een definitie van het begrip 'maatschappelijk werk' het laatste woord nog niet gesproken is en men dit begrip dus naar verkiezing enger of ruimer kan interpreteren, groeit toch steeds meer het inzicht dat deze 'enkeling in nood' een theoretische fictie is. De enkeling met zijn zeer specifieke individuele mogelijkheden en tekorten maakt deel uit van groepsverbanden; hij staat in voortdurende relatie tot andere mensen, tot organen en instellingen in de samenleving. Wanneer deze enkeling in sociale nood komt te verkeren en er sprake is van een verstoring van het evenwicht in de verhouding van de mens tot zijn sociale omgeving, blijken de oorzaken hiervan evenzeer te kunnen liggen in de sociale omgeving als in de mens zelf, omdat beide in hun onderlinge relatie tekorten kunnen vertonen. Door deze inzichten ontstaat meer en meer oog voor het feit dat ook het gezond maken van de sociale omgeving een belangrijk stuk maatschappelijk werk kan zijn, waarvan zowel een preventieve als een curatieve werking kan uitgaan. Op deze wijze ontstaan nieuwe vormen van werk in en aan de samenleving als geheel, waarbij deze als het ware object wordt en waarbij het gaat om het scheppen of herscheppen van een zodanige sociale omgeving, dat de mens hierin een menswaardig bestaan kan leiden. (Boer, 1959, p. 90)

Deze woorden schreef Jo Boer, toenmalig directrice van de Stichting Opbouw Drenthe, in 1959 in een artikel getiteld 'Community Organization en Community Development als methoden bij het maatschappelijk opbouwwerk'. In 1960 verscheen

¹ De auteur dankt Oscar Zoetman voor zijn commentaar.

van haar hand het inmiddels klassiek geworden boek *Maatschappelijk opbouwwerk. Verkenningen op het gebied van 'Community Organization' in Nederlandse verhoudingen*. Zowel in het boek als in het aangehaalde artikel werkte ze haar gedachte over een ruime interpretatie van het maatschappelijk werk verder uit: het gaat om het individu in zijn relatie tot de sociale omgeving. Maar er is iets wonderlijks aan de hand, en dat blijkt al uit de titel van boek en artikel. In die titels is immers geen sprake van maatschappelijk werk maar van maatschappelijk opbouwwerk als betiteling van de werksoort die zich bezig moet houden met individuen in hun sociale omgeving. Hoe zit dit? Krijgt maatschappelijk werk een brede betekenis (zie citaat), ontstaat er een nieuwe methodiek naast het maatschappelijk werk of overlappen de twee elkaar?

Community development, opbouwwerk, blijkt bij Boer soms onderdeel te zijn van het maatschappelijk werk, dan weer is maatschappelijk opbouwwerk breder dan maatschappelijk werk. Zo schrijft zij in het eerder aangehaalde artikel: 'Het Community Development-proces omvat in zijn meest ideale vorm een geïntegreerd en gecoördineerd terrein, waarin "social welfare" of "maatschappelijk werk" slechts één sector beslaat' (1959, p. 104). In haar boek wordt de verhouding tussen maatschappelijk werk en maatschappelijk opbouwwerk bepaald niet overzichtelijker behandeld. Meldt ze op bladzijde 16 dat 'maatschappelijk werk hier wordt gebruikt in een ruime betekenis, waartoe ook activiteiten op sociaal-cultureel gebied gerekend kunnen worden, terwijl naast het werken met individuele noodgevallen, ook het werk met groepen en andere samenlevingsverbanden inbegrepen is', spreekt zij op bladzijde 19 nog over 'een bijzondere vorm van maatschappelijk werk, waaraan men de naam "maatschappelijk opbouwwerk" heeft gegeven', heet 'community organization' op bladzijde 159 nog een methode in het maatschappelijk werk te zijn, op bladzijde 162 stelt ze onomwonden dat 'maatschappelijk opbouwwerk, althans in de ruime betekenis van het begrip, niet gekwalificeerd kan worden als maatschappelijk-werk-methodiek'. Jo Boer komt er, met andere woorden, niet helemaal uit, en dat is voor ons interessant.

Niet om ons over te geven aan definitiebespiegelingen, laat staan dat ik u zou willen vervelen met precieze afbakeningsvragen tussen maatschappelijk werk en opbouwwerk. Maar de worstelingen van Jo Boer zijn veelzeggend. In de eerste plaats, zo zal ik uitwerken, vanwege de bijzondere band tussen Jo Boer en Marie Kamphuis. In de tweede plaats gelet op de tumultueuze verhouding tussen opbouwwerk en maatschappelijk werk in de daarop volgende decennia. Is het opbouwwerk rond 1960 nog verknoot met het maatschappelijk werk, in de loop van dat decennium en zeker in de jaren zeventig kwamen de methodieken tegenover elkaar te staan, precies op het punt dat Jo Boer in het citaat thematiseerde. Daar waar zij eind jaren vijftig vol waardeering sprak over het feit dat het maatschappelijk werk oog had voor de sociale omgeving van het individu in nood, gingen opbouwwerkers in de jaren daarna maatschappe-

lijk werkers verwijten dat ze te veel individu- en te weinig maatschappij(kritisch) gericht waren. Vandaag zult u dat verwijt niet zo snel meer vernemen: enerzijds zijn opbouwwerkers zelf meer tijd en aandacht aan individuele noden gaan besteden, anderzijds werken maatschappelijk werkers steeds meer samen met andere professionals die nadrukkelijk de sociale omgeving van cliënten in beeld brengen.

De geschiedenis van beide beroepen valt metaforisch te duiden als een wiebertje: waar ze rond 1950 verknoot waren, om vervolgens uit elkaar te groeien, daar overheersen vandaag weer de overeenkomsten. Maar het feit dat de relaties tussen beide beroepen c.q. methodieken weer harmonieus zijn, wil niet zeggen dat het met de verhouding tussen het individuele en het maatschappelijke binnen beide beroepen wel snor zit. Ik zal in deze lezing de stelling uitwerken dat beide professies op dit moment een vergelijkbaar probleem hebben: ze weten zich geen raad met hun cliënten c.q. hun doelgroep. Geen raad in de zin dat het beeld dat zij van hun doelgroep hebben diffuus en tegenstrijdig is. De houding van zowel maatschappelijk werkers als opbouwwerkers zwabbert tussen het koesteren van het volste vertrouwen in cliënten tot diep wantrouwen; het varieert van verhalen over zelfredzaamheid, vraagsturing, financiële rugzakjes en wijkbudgetten tot larmoyante analyses vol met multi-probleemgevallen, concentraties van achterstand en zorgwekkende zorgvermijders. Deze tegenstrijdige beelden van hun doelgroepen hebben negatieve gevolgen voor hun professionaliteit, zo zal ik betogen.

Vriendschap

Maar eerst over een bijzondere vriendschap.

Jo Boer eindigde haar discussie over de verhouding tussen opbouwwerk en maatschappelijk werk enigszins onbevredigend door te stellen: 'Of "maatschappelijk opbouwwerk" wel of niet als maatschappelijk werk gekwalificeerd moet worden, hangt mede van de definiëring van "maatschappelijk werk" af. Aangezien tot nu toe geen algemeen erkende definitie van maatschappelijk werk te geven is, is de vraag eigenlijk niet te beantwoorden' (1960, p. 164). Met deze constatering deed ze Marie Kamphuis enerzijds wellicht een plezier, anderzijds deed zij haar tekort. Een plezier omdat ze de sterke verwantschap tussen beide methodieken benadrukte, iets wat Marie Kamphuis ook zeer ter harte ging. Kamphuis had altijd veel oog voor de sociale verhoudingen waarin individuele nood zich manifesteerde; stelselmatig vroeg zij zich af of mensen niet mede slachtoffer waren van hun omgeving. Zo bestreed Marie Kamphuis in discussies over 'onmaatschappelijken' niet alleen dat mensen zo werden genoemd, maar dat, als ze dat al waren, de oorzaak lag 'bij de maatschappij, die bijvoorbeeld mensen

vaak in een onmogelijke woonsituatie liet leven' (1986, p. 168). Die opvatting had zij mede ontwikkeld op grond van haar ervaringen bij de Stichting Opbouw Drenthe, waar zij vanaf augustus 1935 werkzaam was. Zij schrijft over die tijd: 'Men zag in Drenthe dat elke vorm van individuele hulpverlening zinloos was wanneer die niet gepaard ging met maatschappelijke verbeteringen, met economische beïnvloeding van de regio' (1986, p. 16). Berteke Waaldijk wijst erop dat 'de ervaring als medewerker van de Stichting Opbouw Drenthe in de eerste jaren na haar studie Kamphuis deed inzien dat maatschappelijke hulpverlening niet de vernederende liefdadigheid van het pannetje soep behoefde te zijn (...). Het opbouwwerk in Drenthe omvatte advies- en preventiewerk (...) en werkverschaffings- en moderniseringsprojecten' (1996, p. 119). In haar memoires wijst Kamphuis er zelf ook op dat zij 'reeds in de jaren 1947 en 1948 de aandacht vestigde op het opbouwwerk' en het sindsdien nooit meer uit het oog heeft verloren (1986, p. 122). Dat Jo Boer de sterke verwantschap tussen maatschappelijk werk en maatschappelijk opbouwwerk benadrukte, moet haar dan ook als muziek in de oren hebben geklonken.

Anderzijds deed Jo Boer Marie Kamphuis een beetje tekort door te stellen dat het 'maatschappelijk werk' geen duidelijke definitie kende (en dat daarom de verhouding tussen beide werksoorten niet nader kon worden vastgesteld). Als geen ander heeft Marie Kamphuis immers bijgedragen aan een heldere conceptualisering van het maatschappelijk werk, met name van het social casework. Bovendien is het curieus om de definitie van maatschappelijk opbouwwerk afhankelijk te maken van die van het maatschappelijk werk. Het illustreert slechts dat de definiëring van maatschappelijk opbouwwerk en de verhouding tot de Amerikaanse termen *community development* en *community organization* bepaald schimmig was.

Hoe het ook zij, Marie Kamphuis lijkt de voorspoedige ontwikkeling van het opbouwwerk te hebben verwelkomd. Dat haar collega en vriendin Jo Boer hierin een belangrijke rol speelde, deed haar plezier. Waar Marie Kamphuis het social casework in Nederland introduceerde, daar deed Jo Boer met *community organization* enkele jaren later hetzelfde. Beiden waren gegrepen door ontwikkelingen in de Verenigde Staten en meenden dat de ene en de andere methodiek hier – met enkele modificaties – toepasbaar waren.

Hun vriendschap was begonnen in de tijd dat beiden bij Opbouw Drenthe werkten en verdiepte zich in de jaren daarna, onder andere toen zij allebei na de oorlog officier werden van het Militair Gezag en vanuit dien hoofde verantwoordelijk waren voor onder meer de opvang van kinderen van geïnterneerde NSB'ers. Zij onderhielden in de hierop volgende jaren contact en publiceerden samen (met mr. A.C.C. Nijhoff) *Maatschappelijk Werk op het platteland* (1949). Jo Boer sprak op een van de lustra van de ASCA, de school waar Kamphuis directrice was; beiden publiceerden een artikel in een

uitgave van de ASCA *Om de leefbaarheid van het bestaan*. Tot het overlijden van Jo Boer in 1985 waren zij bevriend; zo heeft Jo Boer commentaar kunnen leveren op de concept-memoires van Marie Kamphuis (gepubliceerd als *Kijken in de spiegel van het verleden*).

Hun deels parallelle en gedeelde levensgang zou nader onderzoek verdienen: het gaat om opmerkelijke vrouwen op verantwoordelijke posities, op en neer reizend naar de Verenigde Staten, in Nederland met gezag sprekend, in een tijd dat publieke functies voor vrouwen nog weinig vanzelfsprekend waren. Maar er zijn ook interessante verschillen tussen beiden en beider vak. Waar het maatschappelijk werk 'Het Amerika der vrouw' was – om de titel van het proefschrift van Berteke Waaldijk te citeren –, daar vraag ik me af of het opbouwwerk ook speciale kansen bood voor vrouwen die zich wilden ontplooiën. Voor Jo Boer zeker, maar, anders dan het maatschappelijk werk, kreeg het opbouwwerk naar mijn indruk al snel een mannelijk, 'bebaard' aanzien. Uit onderzoek blijkt dat opbouwwerkers – tot voor kort – vaak mannen waren (Raspe & Vos, 1985; Van Hooijdonk & Raspe, 1993).

Het is hier niet de plaats – en het ontbreekt mij ook aan de kennis – om de verbondenheid met sekse van het opbouwwerk zo voorbeeldig uiteen te zetten als Berteke Waaldijk dat voor het maatschappelijk werk heeft gedaan. Maar het zal geen toeval zijn dat de hulpverlening aan individuen eerder als een taak voor vrouwen werd gezien terwijl het opbouwwerk, dat zich immers met de maatschappij mocht bemoeien, vooral een mannenzaak werd. Opbouwwerkers bemoeiden zich inderdaad met de grote wereld, en kregen, zeker in de roerige jaren zeventig, een erg grote mond. In hun wereldbeeld was er nauwelijks nog plaats voor individuele hulpverlening; maatschappelijk werk verdiende zijn naam eigenlijk niet, omdat maatschappelijk werkers veel te weinig aan de maatschappij deden. Terug naar de vraag hoe 'maatschappelijk' het maatschappelijk werk toen en nu was, en hoe hulpverlenend het opbouwwerk.

Wat is maatschappelijk aan het maatschappelijk werk; hoe opbouwend is opbouwwerk?

Het professionaliseringsproces van het maatschappelijk werk is anders gestart en dus ook anders verlopen dan van het maatschappelijk opbouwwerk. In de eerste plaats heeft het opbouwwerk zich uit het maatschappelijk werk moeten emanciperen (en heet het pas opbouwwerk en geen maatschappelijk opbouwwerk meer sinds het zich heeft losgemaakt van het maatschappelijk werk); de aangehaalde citaten mogen illustreren dat dit nogal wat voeten in de aarde had. Maar er is een tweede aspect dat in de historiografie van het maatschappelijk werk opvallend weinig aandacht krijgt, terwijl het mij relevant lijkt voor de ontwikkeling van deze professie. Ik doel op het feit dat er

in 1952 een heus Ministerie van Maatschappelijk Werk ontstond, met – na enige tijd – een formidabele en zeer aansprekende vrouwelijke minister, Marga Klompé. Ik denk dat dit gegeven van grote betekenis is geweest voor de relatieve vanzelfsprekendheid van het bestaan van het vak. Natuurlijk heeft het maatschappelijk werk, net als alle andere sociale professies, zijn legitimatieproblemen gekend (Van der Laan, 1990), maar de historische voorsprong op andere sociale beroepen is door het 'hebben' van een ministerie enige tijd verzekerd geweest (stel je voor: een Ministerie van Opbouwwerk!). Ook de permanente, positieve aandacht van het koningshuis voor het maatschappelijk werk heeft de status en positie geen kwaad gedaan.

In de 'sliptstream' van de oprichting van het Ministerie van Maatschappelijk Werk kwam echter ook het maatschappelijk opbouwwerk tot volle wasdom, met name door de enorme inzet van de naamgever van mijn leerstoel aan de Erasmus Universiteit, Gradus Hendriks. Voor hem was het vanzelfsprekend dat het maatschappelijk werk zowel een individuele als een opbouwwerk-component omvatte. Het ministerie kende ook al snel verschillende directies, waaronder een directie voor maatschappelijk opbouwwerk en onderzoek, onder leiding van dezelfde Gradus Hendriks.

Wat in de jaren vijftig en zestig als een soort van arbeidsdeling was gegroeid – het maatschappelijk werk richtte zich in eerste instantie vooral op de individuele noden, het maatschappelijk opbouwwerk op de sociale omgeving, de opbouw van de gemeenschap – werd in de jaren zeventig inzet van ideologische strijd. Het sleutelen aan individuen door maatschappelijk werkers, gericht op de in- en aanpassing aan de samenleving, was in de ogen van veel opbouwwerkers plotseling niet minder dan een contrarevolutionaire daad. Mensen moesten niet worden aangepast aan de systemen; het feit dat ze onaangepast waren betekende dat ze maatschappelijke druk en vervorming hadden weten te weerstaan. Dat was juist goed, want de maatschappij was slecht. Om kort te gaan: op het moment dat de maatschappij werd gezien als de bron van alle sociale kwaad, werd onmaatschappelijkheid een geuzennaam (Duyvendak, 1999, p. 65). Marginalen werden plotseling de voorhoede van de samenleving (Tonkens, 1999), een voorbeeldige voorhoede. Zij veranderden van objecten van hulpverleners in subjecten van de wereldgeschiedenis. Dat had als directe consequentie dat een ieder die hen hielp, beticht kon worden van paternalisme. Het grootste verwijt luidde dat hulpverleners niet bijdroegen aan bevrijding en emancipatie of, wat rustiger geformuleerd, aan een beter leven van hun cliënten en doelgroepen. Welzijnswerk beperkte de autonomie juist, maakte cliënten afhankelijk en 'disciplineerde', want het was gericht op aanpassing aan de bestaande maatschappij (Achterhuis, 1980; Michielse, 1977).

U kent deze debatten. Hier is relevant dat wat begon als een aanval op de individualiserende werking van het maatschappelijk werk, eindigde in het failliet van het

opbouwwerk. Het is onmogelijk, gelet op de beschikbare tijd en ruimte, om dat proces precies te schetsen. In hoofdlijnen komt het erop neer dat de kritiek op het maatschappelijk werk – met name het paternalistische karakter – evenzeer (b)leek op te gaan voor het opbouwwerk. Sterker nog, waar het maatschappelijk werk nog een traditie kende waarin het uitging van de individuele cliënt en zijn of haar autonomie, daar bleek het opbouwwerk betweter nummer één. Het paternalisme ervan was overigens vooral politiek en weinig professioneel. De opbouwwerker wist wat goed was voor iedereen: niet alleen voor zijn 'doelgroep' maar, heel royaal, voor de hele samenleving.

Het was eigenlijk de bescheidenheid die het maatschappelijk werk redde; het was de overmoed die het opbouwwerk jarenlang marginaliseerde. Ook gaf de gedachte van veel opbouwwerkers dat individuele noden zich zouden oplossen in een toekomstige, geheel andere maatschappij, weinig handvatten voor concreet welzijnswerk, om het voorzichtig uit te drukken.

Berteke Waaldijk heeft in haar proefschrift uiteengezet dat de discussie over het emanciperende of disciplinerende karakter van het welzijnswerk vooral interessant is als historisch fenomeen: waarom werd in deze categorieën gedacht; waarom werd de professionaliteit van sociale beroepen in deze termen verwoord (1996, p. 27-33)? In haar schematiserende eenvoud is de dichotomie tussen emancipatie enerzijds en beheersing anderzijds weliswaar verleidelijk, maar het helpt het welzijnswerk in de altijd complexe praktijk niet verder. We moeten een empirische slag maken en ons afvragen wat er in het werk – zowel in het maatschappelijk werk als het opbouwwerk – gebeurt; analyseren wat professionals feitelijk doen en niet eindeloos delibereren over wat ze – idealiter – zouden moeten doen. In plaats van te dromen over gelijkwaardige relaties tussen hulpvrager en hulpverlener, kunnen we beter starten bij het gegeven dat professionele interventies altijd in zekere zin paternalistisch zijn. Vervolgens is het de vraag of en wanneer zich dat als een probleem manifesteert. Evenzeer vanzelfsprekend heeft welzijnswerk een zekere 'aanpassende' en 'inpassende' werking: iedere hulpverleningsrelatie speelt zich in het hier en nu af, instellingen hebben te maken met subsidiënten die iets willen, en cliënten hebben behoeften die voortvloeien uit kansen en beperkingen van hun huidige situatie.

U begrijpt het: ik stel voor dat we de tweedeling 'individualiserend' versus 'maatschappelijk', bevoogdend versus bevrijdend achter ons laten, omdat deze noch aan de werkelijkheid van het maatschappelijk werk noch aan het opbouwwerk recht doet of kan doen. Iedere professionele handeling vindt plaats in wat Geert van der Laan in navolging van Habermas heeft genoemd 'metacommunicatieve en maatschappelijke gesitueerdheid' (1990, p. 265). Iedere maatschappelijke werker zal (moeten) erkennen dat er sprake is van ongelijkheid in de hulpverleningsrelatie; dat louter redeneren

vanuit de 'leefwereld' van de cliënt onmogelijk en ongewenst is; dat strategisch gedrag, drang en dwang soms nodig zijn; dat de hulpverlener vooral van nut is als hij zich machtig opstelt; dat hij of zij het voor zijn cliënt moet zien te rooien binnen de bestaande situatie. En zeker, soms hebben zijn of haar interventies disciplinerende effecten, maar moet hij of zij dan maar niks doen? Van der Laan constateert terecht dat 'het onbedoelde gevolg van de massieve kritiek op het disciplinerende karakter van het welzijnswerk dan ook was, dat de cliënten met de meest ernstige problemen de minste hulp kregen' (1990, p. 268). In plaats van te redeneren en te blijven discussiëren over ideale hulpverleningsrelaties zou de concrete analyse van bestaande praktijken prioriteit moeten krijgen. Dan blijken het opbouwwerk en het maatschappelijk werk vandaag de dag vergelijkbare problemen te kennen.

De overvraagde en de gewantrouwde burger

Wie werkplannen van welzijnsinstellingen doorleest, meerjarige wijkontwikkelingsvisies in het kader van het Grotestedenbeleid analyseert of de ambities van het Ministerie van VWS beziet met betrekking tot patiëntgebonden en patiëntvolgende budgets, zou haast denken dat de sociale problematiek in Nederland zal zijn opgelost wanneer we het welzijnswerk maar beter organiseren. Met de mensen is niet zoveel mis: ouderen, gehandicapten, buurtbewoners, ze willen allemaal het goede, als de ondersteuningsstructuur ze de ruimte en mogelijkheden maar biedt. Wát ze willen en kunnen, weten overheid en instellingen ook: ze willen allemaal liefst zo zelfstandig en autonoom mogelijk leven en op zichzelf zijn en bovendien willen ze voortdurend kunnen kiezen uit zoveel mogelijk verschillende zorgarrangementen. Iedereen wil zo autonoom mogelijk zijn, luidt de dominante gedachte, behalve degenen die dat – door de bureaucratie en de wachtlijsten – nog niet ontdekt hebben.

Dit vrolijke wereldbeeld wordt bevolkt door mondige individuen, die voortdurend hun hulpwensen formuleren, waar de vraaggestuurde instelling vervolgens keurig een antwoord op heeft. En niet alleen als individu gaat het leven hun goed af, ook als mondige buurtbewoners ervaren moderne burgers eigenlijk weinig problemen. Multiculturele buurten zijn vooral gezellig en druk, diversiteit is een verrijking. Als de gemeenten en de instellingen nu maar eens meer vertrouwen in deze burgers zouden hebben, dan zou het allemaal veel beter gaan. Geef ze wijkbudgetten, spreek ze aan als capabele buurtbewoners – niet op hun gebreken maar op hun potenties – en zie hoe ze zullen opbloeien. Zoals de in Nederland bejubelde Amerikaan John McKnight van de ABCD- (*Asset Based Community Development*) methode het zegt en anderen het hem nazeggen: de fles is niet halfleeg maar halfvol. We hebben verkeerd leren kijken.

In deze analyse van de sociale problematiek hebben niet zozeer de 'klanten' van het maatschappelijk werk en opbouwwerk een probleem, maar vooral de hulpverleners en de overheid. Zij luisteren slecht, zij organiseren beroerd, zij maken mensen onnodig afhankelijk, zij beperken de autonomie van mensen die 'eigenlijk' heel goed op eigen benen kunnen staan. Minder bemoeienis, minder overheid en minder professionals zou een zegen zijn voor mensen die nu, dankzij de hulpverlening, hun eigen kracht niet meer herkennen. Dit vertoog, een mengsel van een liberaal mensbeeld en libertaire, Achterhuisachtige kritiek op afhankelijkmakende professionals, doet het goed in de media en bij sommige hulpbehoevenden die inderdaad genoeg hebben van betuttelende praktijken. Ook gemeentebestuurders en zelfs professionals durven er weinig tegen in te brengen. Burgers zijn mondig geworden en de weinig klantvriendelijke overheid en welzijnsprofessionals sukkelen daar achteraan – dat is bij sommige ambtenaren en welzijnswerkers ook het zelfbeeld. De consequentie van deze rede-neerlijn is vertrouwd: het komt neer op *professional bashing* en het vergroot het wantrouwen tegen instellingen en de overheid, die er maar niet in lijken te slagen om over te stappen van een aanbodgerichte naar een vraaggerichte wijze van werken.

Ik wil ook nog wijzen op een andere consequentie van de neoliberale hoogmoed dat het met mensen goed gaat als ze maar niet door anderen (lees: overheid en welzijnswerk) gehinderd worden. Het leidt tot chronische verwaarlozing van die burgers die niet om hulp vragen; die niet in staat zijn om hun hulpvraag te articuleren, om het iets duurder te zeggen. In het liberale wereldbeeld zijn burgers niet alleen zelfstandig, ze móeten ook zelfstandig zijn. Overheid en professionals grijpen alleen in wanneer cliënten een bedreiging voor zichzelf of hun omgeving gaan vormen. Overlast is het enige liberale criterium om te mogen ingrijpen; zo niet, dan is er niets aan de hand, of althans niet iets waar derden – overheid of professionals – iets aan hoeven en mogen doen. Eenzaamheid, verwaarlozing, op straat leven, het is misschien een probleem voor betrokkenen maar ook niet meer dan dat. Ze hebben er in hun autonome wijsheid voor gekozen, zo luidt het cynische liberale commentaar.

Het vrolijke wereldbeeld heeft dus zijn schaduwzijde van zwervers, daklozen, isolement en stille armoede. De opmonterende peptalk van het ontdekken van je eigen kwaliteiten verstomt waar mensen weinig geloof in zichzelf meer hebben. Waar mensen geen hulpvraag meer articuleren én geen overlast veroorzaken, daar komt geen professional kijken. Deze opvatting leidt in de Verenigde Staten enerzijds tot groot enthousiasme in die wijken waarin mensen de kwaliteiten hebben om aan de slag te gaan; anderzijds leidt het tot steeds harder en repressiever optreden tegen hen die niet willen deugen en anderen tot overlast zijn. En ten slotte leidt het tot onverschilligheid ten opzichte van hen die geen grote mond hebben. Zij worden aan hun lot overgelaten (Tonkens & Duyvendak, 2001).

Deze benadering, waarin iedereen die wél wil deugen wordt aangesproken op zijn kwaliteiten, vraagt veel van mensen. Heel veel – soms te veel. Zij vraagt van mensen dat ze in staat zijn hun wensen te formuleren en hun kwaliteiten te kennen en zij veronderstelt bovendien dat iedereen vooral autonoom wil zijn. Deze benadering overvraagt burgers, of het nu op individueel niveau in het casework is of op community-niveau in het opbouwwerk. De professionals die deze benadering kiezen overvragen, en luisteren slecht. Dat dreigt in Nederland ook, vooral wanneer de trend doorzet dat de wensen van sommigen meteen worden vertaald in beleid voor iedereen. Want het zal zeker zo zijn dat veel ouderen en veel lichamelijk en geestelijk gehandicapten zelfstandig in een eigen huis willen wonen, maar geldt dat voor iedereen? Is een bejaardentehuis voor sommigen niet veel vertrouwd en gezelliger? Of moeten we daarvoor wachten op de eerste rapportages over sociaal isolement onder ouderen? En zeker, veel mensen met psychische problemen verkiezen de stad boven bos of duin. Maar naar nu blijkt zijn er ook heel veel psychiatrische patiënten die graag rust om zich heen hebben, zeker op momenten dat het in hun hoofd al zo'n tumult is.

Er wordt véél gevraagd van cliënten in vraaggestuurde zorg en, paradoxaal genoeg, er wordt slécht geluisterd. Want wat cliënten willen, staat wel zo'n beetje vast.

Naast de overvraagde burger – gebaseerd op een (te) positieve inschatting van ieders kwaliteiten – staat de gewantrouwde burger. Hier gaat het om categorieën mensen waar de politiek en de professionals weinig goeds van verwachten. Bij hen wordt er niet van uitgegaan dat geformuleerde wensen ook werkelijke wensen zijn. Nee, mensen zijn immers calculerende burgers. De vraag moet dan ook met gepast wantrouwen tegemoet getreden worden, zeker bij die groepen die niet willen deugen. Die verdienen een integrale, sluitende aanpak, zo klinkt het dan dreigend, waardoor ze niet meer kunnen shoppen van de ene naar de andere hulpverlener. Zo'n sluitende aanpak krijgt vorm door ketens van hulpverleners, waarin de cliënt als het ware gevangen zit. De stelling van de Franse filosoof Foucault dat hulpverlening tot 'surveillance permanente' van betrokkenen zou leiden, tot panoptische effecten, wordt werkelijkheid in deze sluitende-ketenaanpakken.

Het beeld van niet-deugende cliënten speelt niet alleen op individueel niveau. Want maar al te vaak wordt over achterstandswijken ook in uiterst negatieve en wantrouwende termen gesproken. Deze wijken heten dan onevenwichtig te zijn, uit balans of eenzijdig opgebouwd. Hiermee wordt dan bedoeld dat er veel migranten wonen – maar: hoe eenzijdig is een wijk met vijftig nationaliteiten? – en anderen met een laag inkomen. Het statistische feit dat er meer dan gemiddeld in deze wijken door migranten en mensen met lage inkomens wordt gewoond, is reden om te veronderstellen dat deze wijken nodig moeten worden aangepakt. Sterker nog, ze kunnen alleen worden

gered door het slopen van goedkope huurwoningen en het via deze weg 'amoveren' van soorten bewoners waar er al zoveel van zijn, terwijl de redding dan gebracht wordt door hoger opgeleide, meer verdienende en, inderdaad, vaak blanke nieuwe bewoners die terechtkunnen in koopwoningen in het hogere segment. Ook al chargeer ik hier bewust enigszins, het is helaas waar dat uit veel plannen voor herstructurering van naoorlogse wijken nog steeds diep wantrouwen spreekt tegen de zittende bevolking. In plaats van te onderzoeken wat mensen aan een wijk bindt, of ze er willen blijven wonen, hoe hun sociale netwerken eruitzien, weet de wantrouwende woningcorporatie op voorhand dat bepaalde mensen die aan bepaalde groepskenmerken voldoen, zullen moeten verhuizen.

Dat ook in deze wantrouwige benadering er slecht geluisterd wordt, hoeft niet te verbazen. Interactieve besluitvormingsprocessen zijn blijkbaar prachtig, behalve, helaas, wanneer het om echt wezenlijke zaken gaat, zoals het kunnen blijven wonen in je eigen huis of buurt. In deze benadering wordt er weinig tot niets aan betrokkenen gevraagd. Voor hen is het ook niet de moeite om iets te gaan zeggen, want waar niets gevraagd wordt, wordt zeker niet geluisterd.

De geblameerde burger

De overvraagde burger en de gewantrouwde burger staan gek genoeg naast elkaar. Terwijl ze elkaar logisch uitsluiten – de eerste aanpak heeft veel vertrouwen in de burger, de tweede heel weinig – staan ze rustig naast elkaar omdat instituties soms de ene benadering kiezen en dan weer de andere. Soms is de fles in hun ogen halfvol, dan weer is hij uitsluitend halfleeg.

Het ingewikkelde voor mensen met sociale problemen is echter dat de fles beide tegelijk is, want: gelukkig gaat bij problemen niet alles mis; vanzelfsprekend kan zelfs de meest hulpbehoevende nog wel iets zelf. Sommige mensen kunnen veel en tegelijkertijd heel veel niet; een andere cliënt kan soms iets wel, maar meestal iets niet. Of weer een ander kan wel veel, maar lang niet zoveel als de meeste anderen waarmee hij zichzelf vergelijkt. Soms trekt hij of zij zich aan die anderen op, maar meestal wordt hij of zij er diep treurig en mismoedig van. En dan helpt noch een optimistische benadering, noch een diskwalificerende.

Ik zie het opbouwwerk en het maatschappelijk werk heen en weer schieten tussen de ene en de andere benadering, terwijl ze beide beelden – de halfvolle en de halflege fles – tegelijkertijd moeten leren zien. Bovendien moeten ze de omgeving van de fles (weer) herkennen om te bedenken waarom iemand iets wel of niet kan of wil. Want het probleem van zowel de overvragende als de diskwalificerende benadering is

dat de volledige verantwoordelijkheid voor slagen en falen bij betrokken cliënten van opbouwwerk en maatschappelijk werk wordt gelegd. Als je niet om iets vraagt, dan is dat je eigen schuld, denkt de opgewekte stroming. Als de professional niks hoort, dan moet hij of zij vertrouwen in het zelfoplossende vermogen van mensen, in de zelfherstellende kwaliteit van wijken. In de wantrouwende benadering ligt de verantwoordelijkheid voor de sociale problemen ook geheel bij de zwakste partij. Maar omdat het vertrouwen ontbreekt dat betrokkenen hier op eigen kracht iets aan kunnen doen, moet er juist hard worden ingegrepen. Zelf hun positie verbeteren zit er niet in, denkt de diskwalificerende benadering: de concentratie van bepaalde mensen is het probleem. Diskwalificeerders denken dat betrokkenen werkloos zijn omdat ze met zo véél werklozen in die wijk wonen; het komt niet bij ze op dat mensen in die wijk wonen omdat ze werkloos zijn.

In zekere zin dreigt zowel het opbouwwerk als het maatschappelijk werk in het verlengde van beide benaderingen decontextualiserend te worden: de kracht ligt in mensen, hun falen ook. Dit is niet alleen onjuist omdat deze redenering een vorm van *blaming the victim* is (als je het niet redt, ligt dit per definitie aan jezelf), het leidt ook tot een armoedig beeld van wat de sociale professional vermag. Dat blijkt ook uit de werkwoorden die in de hulpverlening recentelijk populair zijn geworden. Ik doel op een categorie weinig daadkrachtige, laffe termen als faciliteren, regisseren en aansturen. Als de cliënt of de bewonersgroep zelf verantwoordelijk is gemaakt, kan de professionaal afstand houden en achteroverleunen.

Marie Kamphuis en Jo Boer zouden beter weten. Er is een weg tussen het overvragen van burgers enerzijds en hen met wantrouwen bejegenen anderzijds. Er bestaat zoiets als zorgzaam paternalisme dat de schaduwzijde van overvraging, namelijk non-interventie, als afzijdigheid en onverschilligheid onmaskert (Kuypers & Van der Lans, 1994). Ook al is er geen gearticuleerde vraag, er is sprake van 'onder-vraging', professioneel ingrijpen is soms nodig om bestwil van betrokkenen. Kamphuis en Boer moesten niets hebben van over- en onder-vraging; ook zouden zij hun cliënten niet snel met wantrouwen hebben bejegend. Op een enkel angstig avontuur na was daar ook geen reden voor. Maar zelfs toen mevrouw Kamphuis bijna aan een vleesmes was geregen, schreef zij in haar memoires nog dat 'het verschijnsel "asocialiteit" voor een belangrijk deel op de debetzijde van de samenleving geschreven moe[s]t worden' (1986, p. 26-7).

Het is zorgwekkend dat zowel in het maatschappelijk werk als in het opbouwwerk, onder druk van de actuele politieke context, de contextualisering van individuele én collectieve problemen uit het oog dreigt te worden verloren. Met recht en reden zou heden ten dage het maatschappelijk werk het opbouwwerk kunnen verwijten te weinig oog te hebben voor beperkende omstandigheden waardoor mensen zijn zoals ze zijn. In historisch licht is het aardig, en terecht, als maatschappelijk werkers de

vraag opwerpen of opbouwwerk niet weer hoognodig maatschappelijk opbouwwerk moet worden. Alleen zou in dit geval de pot de ketel verwijten maken, want ik zie in het maatschappelijk werk deels dezelfde ontwikkeling: juist zij die het minste bij machte zijn om hun leven vorm te geven, worden er door professionals het meest verantwoordelijk voor gehouden.

Hoe het ook zij, opbouwwerk en maatschappelijk werk moeten niet terugvallen in het elkaar toeschuiven van de zwarte piet. Hun gezamenlijk gebrek van dit moment – het te weinig in ogenschouw nemen van de maatschappelijke omstandigheden waarin mensen functioneren, met als kwalijke gevolgen overvraging of wantrouwen – moeten we beschouwen als een gemeenschappelijke uitdaging. Maar waar zijn de vrouwen die die uitdaging aandurven en aankunnen?

Literatuur

- Achterhuis, H. (1980). *De markt van welzijn en geluk. Een kritiek van de andragogie*. Baarn: Ambo.
- Boer, J. (1959). 'Community Organization' en 'Community Development' als methoden bij het maatschappelijk opbouwwerk. In: M. Kamphuis e.a., *Om de leefbaarheid van het bestaan* (pp. 90-107). Lochem: De Tijdstroom.
- Boer, J. (1960). *Maatschappelijk opbouwwerk. Verkenningen op het gebied van 'Community Organization' in Nederlandse verhoudingen*. Arnhem: Van Loghum Slaterus.
- Duyvendak, J.W. (1999). *De planning van ontplooiing. Wetenschap, politiek en de maakbare samenleving*. Den Haag: Sdu.
- Hooijdonk, G., & A. Raspe (1993). *Concepties van samenlevingsopbouw. Trends 1993*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Kamphuis, M. (1986). *Kijken in de spiegel van het verleden. Veertig jaar avonturen in en om welzijnsland*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Kamphuis, M. e.a. (1959). *Om de leefbaarheid van het bestaan*. Lochem: De Tijdstroom.
- Kuypers, P., & J. van der Lans (1994). *Naar een modern paternalisme. Over de noodzaak van sociaal beleid*. Amsterdam: De Balie.
- Laan, G. van der (1990). *Legitimatieproblemen in het maatschappelijk werk*. Utrecht: Uitgeverij SWP.
- Michielse, H.C.M. (1977). *De burger als andragoog. Een geschiedenis van 125 jaar welzijns-werk*. Meppel/Amsterdam: Boom.
- Raspe, A., & K. Vos (1985). *Opbouwwerk 1984 in beeld*. Den Bosch: NIMO.
- Tonkens, E. (1999). *Het zelfontplooiingsregime. De actualiteit van Dennendal en de jaren zestig*. Amsterdam: Bert Bakker.

- Tonkens, E., & J.W. Duyvendak (2001). Paternalisme tussen omarming en verwerping? Over autonomie en bemoeizorg. *Justitiële verkenningen* 27(6), 8-18.
- Waldijk, B. (1996). *Het Amerika der vrouw. Sekse en geschiedenis van maatschappelijk werk in Nederland en de Verenigde Staten*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Waldijk, B., J. van der Stel, & G. van der Laan (1999). *Honderd jaar sociale arbeid. Portretten en praktijken uit de geschiedenis van het maatschappelijk werk*. Assen: Van Gorcum.

Maatschappelijk werken aan burgerschap Co-referaat bij de lezing van Jan Willem Duyvendak

Lies Schilder

Waar zijn de voorvrouwen die de uitdaging aandurven om de neoliberale hoogmoed in het maatschappelijk werk en opbouwwerk aan te pakken, zo vraagt Duyvendak zich af in zijn opruiend betoog. Ik zou zeggen: hier.

Want wie zou nu eerder in aanmerking komen voor deze geuzentitel dan hijzelf als hoogleraar opbouwwerk? Of dan Geert van der Laan als hoogleraar maatschappelijk werk? Als zij onze nieuwe voorvrouwen niet zijn, wie dan wel? Interessant vind ik de vraag waarom Duyvendak zichzelf niet als zodanig presenteert en welke rol hij überhaupt zelf in zijn verhaal inneemt en wil innemen als actor. Als maatschappelijk werkster zou ik hem daar graag persoonlijk op aanspreken, maar dan loop ik het risico dat hij mij als weer zo'n overvrager ervaart. Gedachtig de wijze raad van Kamphuis begin ik dus maar liever daar waar Duyvendak zelf is. Wel zal ik aan het eind van mijn reactie nog even op dit punt terugkomen.

Ik spits mijn verhaal echter eerst toe op een cruciale vraag die Duyvendak nogal terloops stelt. De vraag is dus – ervan uitgaande dat we beter kunnen starten bij het gegeven dat interventies altijd in zekere zin paternalistisch zijn – of en wanneer paternalistische interventies zich als probleem manifesteren. Laten we dus maar ophouden emancipatorisch te dromen over gelijkwaardige relaties met de cliënt en eindeloos te delibereren over wat professionals idealiter zouden moeten doen. Zorgzaam paternalisme is het geëngageerde alternatief voor het onverschillig overvragen of wantrouwend ondervragen van burgers, en het welzijnswerk kan hierbij beter worden geholpen met concrete analyses van praktijken dan met theoretische rimram.

'Doe maar gewoon', suggereert Duyvendak dus, en op dat punt gedraagt hij zich als professor merkwaardig onprofessoraal. Met het risico dat ik nu als ondervrager optreed wil ik hem toch graag met gepast paternalisme tot de orde roepen. Hij hoort namelijk wel te blijven delibereren over wat professionals idealiter zouden moeten doen, en professionals moeten dat vooral ook zelf blijven doen. Gelukkig heeft Duyvendak het vandaag zelf nog niet helemaal kunnen laten. Onder druk van zijn maatschappelijke omstandigheden wellicht, maar daar heb ik als maatschappelijk werkster nog steeds alle begrip voor, ook al denkt hij van niet.

Het concreet analyseren van praktijken, dat hij voorstaat, biedt niet vanzelf goede antwoorden op de vraag: wat te doen? Dat weet ik maar al te goed uit eigen ervaring. Ook merk ik het nog dagelijks als docent van bijna-professionals. Mevrouw doctor Jens, een andere belangrijke voorvrouw van het maatschappelijk werk en ooit mijn leermeester, zei eens treffend: 'praktijk is geen norm'. Er zijn abstractere toetsingskaders nodig om praktische vragen te kunnen beantwoorden als: 'wanneer is liberale terughoudendheid op zijn plaats en wanneer zorgzaam paternalisme?' en: 'wanneer doen we er goed aan de emancipatorische strijdbijl weer op te graven?' Hoe voorkom je enerzijds laf liberalisme, maar anderzijds net zo goed pretentieuze paternalisme? Hoe weet je nu wanneer je aan het overvragen of ondervragen bent? En wanneer is wantrouwen misplaatst en wanneer gezond? Ik weet in elk geval wel wat ik studenten adviseer als ze bijna aan een vleesmes zijn gegeren.

Gelukkig heeft professor Van der Laan zich wel als goed professor gedragen en op basis van Habermas een ingewikkeld communicatief handelingsmodel ontwikkeld (Van der Laan, 1991). Duyvendak refereert eraan. Als wijkmaatschappelijk werkster was ik indertijd Van der Laan zeer dankbaar. Het model biedt houvast voor een benadering die tegelijk individualiserend en politiserend is en het baande de weg voor samenwerking met andere kritische hulpverleners. Bijvoorbeeld met opbouwwerkers die ook in hun structurele benadering het individu niet uit het oog verloren. Verhalen van deze inspirerende coalities in de praktijk zijn in het tijdschrift *Marge* indertijd met veel 'Schwung' opgetekend. Ze zijn ook nu nog, of misschien juist nu weer, zeer inspirerend.

Het communicatieve handelingsmodel dat ons daarbij tot steun was vindt zijn fundament in basale democratische principes als autonomie, gelijkwaardigheid en emancipatie. Het is daarmee nog steeds zeer actueel. De werking ervan bestaat in feite uit permanent gedelibereer. Vanuit de democratische principes van dit model wil ik nu graag de cruciale vraag onderzoeken die Duyvendak terecht stelt: in hoeverre en wanneer is paternalisme wel of geen probleem? In mijn antwoord hierop maak ik gebruik van een ander begrip dat Duivendak noemt, namelijk dat van burger.

Liever dan te starten vanuit het gegeven dat de professionele interventie in zekere zin altijd paternalistisch is, start ik bij de norm dat de professionele interventie democratisch burgerschap dient. Of zoals Kamphuis zegt in 1948 bij haar introductie van het social casework in het *Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk*: casework-techniek is een stukje Amerikaanse democratie op zijn best. Kenmerk van dit moderne maatschappelijk werk is volgens haar dat het individualiserend wil zijn. De term individueel maatschappelijk werk beschouwt zij zelfs als een pleonasme (Kamphuis, 1948, p. 81).

Het moderne maatschappelijk werk anno 2001 gebruikt graag de term burgerschap voor het tot zijn recht komen van de cliënt in samenwerking met de omgeving.

Dit begrip is momenteel in het publieke debat zeer populair en loopt daarmee het gevaar nietszeggend te worden. Dergelijke hoera-woorden lenen zich immers goed om ongemakkelijke tegenstellingen met de mantel der liefde te bedekken. Hoogleraar vrouwengezondheidszorg Van Mens-Verhulst (2001) liet bijvoorbeeld onlangs overtuigend zien hoe dit dreigt te gebeuren met het begrip diversiteit, iets waar Douwe van Houten in zijn openingswoord zojuist ook aan refereerde. Burgerschap biedt echter in principe inspirerende mogelijkheden voor het legitimeren van zowel liberale terughoudendheid als zorgzaam paternalisme en emancipatorische strijdlust. Maar dan moet het wel op een bepaalde manier worden ingevuld, zoals ik nu wil laten zien. Hoe die ik dat? Eerst formuleer ik met behulp van een kort historisch uitstapje een drietal basale burgerrechten. Deze blijken echter onvolledig, want zorgverlening komt in dit plaatje niet voor. Deze lacune vul ik op door een vierde recht te benoemen met behulp van enkele feministische visies op zorg en burgerschap. Ook dan ben ik er nog niet. Ik heb dan wel inzicht in een aantal fundamentele burgerrechten en burgerdeugden, maar nog geen idee van eventuele burgerplichten. Deze voeg ik als laatste element toe. Op dat moment heb ik mijn ideale plaatje van burgerschap voor maatschappelijk werk voorlopig af. Ik zal de verschillende elementen nu achtereenvolgens toelichten.

Burgerschap

Wat democratisch burgerschap inhoudt in de context van een kapitalistische maatschappij is voor het eerst expliciet beschreven in 1949 door de Engelse socioloog T.H. Marshall in zijn inmiddels klassieke lezing 'Citizenship and social class'. Marshall reageert in deze lezing op het werk van een naamgenoot van hem, de econoom Alfred Marshall, die in 1873 het liberalistische ideaal van gelijkheid onder kapitalistische verhoudingen verwoordde met de wens dat *every man can be a gentleman*. Deze gelijkwaardigheid in burgerlijke status zou de grote maatschappelijke ongelijkheid die het kapitalisme onvermijdelijk met zich meebracht compenseren. Volgens T.H. Marshall was dit ideaal inmiddels, dus in 1949, voor een groot deel gerealiseerd. De *gentleman* had zich in de tussentijd ontpopt tot *citizen* die dankzij drie soorten burgerrechten op basis van gelijkwaardigheid volop in de samenleving kon participeren. Dit betroffen civiele, politieke en sociale rechten (Marshall, 1963, p. 74).

Civiele rechten omvatten individuele vrijheidsrechten, onder meer vrijheid van meningsuiting, contractrecht, het recht op bezit en privacy, de vrijheid van vereniging en vergadering, en de vrijheid van beroepskeuze en arbeidsplek. Politieke rechten omvatten het recht te participeren in de politieke machtsuitoefening door middel van

actief en passief kiesrecht. Sociale rechten ten slotte voorzien in de sociale voorwaarden die nodig zijn om burgerschap ook daadwerkelijk in de praktijk te kunnen brengen. Het gaat bijvoorbeeld om het recht op inkomen, gezondheidszorg en onderwijs.

Sinds 1949 heeft met name het sociale burgerschap zich in de geïndustrialiseerde landen nog verder ontwikkeld tot het niveau van de huidige verzorgingsstaat. Met als mijlpalen in Nederland de invoering van de Bijstandswet en natuurlijk ook de oprichting van het Ministerie van Maatschappelijk Werk, waar opbouwwerkers volgens Duyvendak jaloers op kunnen zijn. Burgerschap is echter geen statisch gegeven; het blijft onder invloed van de maatschappelijke en politieke ontwikkelingen voortdurend in beweging. Op sommige gebieden, bijvoorbeeld dat van sociale zekerheid, weer inkrimpend, op andere, bijvoorbeeld dat van milieu en veiligheid, weer uitdijend. Ook zijn de rechten geen simpele optelsom, maar zijn ze nogal eens met elkaar in conflict. Zeer actueel is bijvoorbeeld de vraag naar aanleiding van de gebeurtenissen van 11 september 2001 of het recht op veiligheid niet zwaarder weegt dan het recht op privacy, en of mondiaal burgerschap niet wezenlijker is dan nationaal burgerschap (Beck, 2001).

Deze drie soorten rechten vormen nog steeds de basis van burgerschap. Tegelijk ontbreekt er nog een vitaal onderdeel, namelijk zorgverlening en ouderschap. De klassieke civiele en politieke rechten zijn vooral gericht op het verkrijgen van vrije toegang tot formele arbeid en publieke en politieke instituties. En ook in 2001 maken daarvan veel vaker burgermannen dan burgervrouwen gebruik, ook al hebben zij, althans in de Europese Unie, formeel dezelfde rechten. In de praktijk van de seksspecifieke taakverdeling staan vrouwen echter voor een armoedige keuze: of ze blijven huisvrouw en moeder en daarmee tweederangsburgers, of ze laten zich 'empoweren' tot het modelbeeld van de mannelijke burger met behulp van betaalde arbeid en afgedwongen individuele autonomie. Intussen blijft buiten beeld dat alle burgers, ook *gentlemen*, fundamenteel zorgafhankelijk zijn, en dat het vooral vrouwelijke burgers zijn die in deze wezenlijke samenlevingsbehoefte voorzien.

Feministische wetenschappers hebben burgerschap op dit punt verrijkt. Recent pleitten Knijn en Kremer (1996; 2000) bijvoorbeeld voor het opnemen van een vierde burgerrecht, namelijk het recht op het geven en ontvangen van zorg. Dit laatste recht kan volgens hen echter alleen bij de overheid worden geclaimd en niet bij individuele burgers. In dat geval zouden immers vooral vrouwen zich weer aangesproken voelen. Sevenhuijsen (1996) keert zich überhaupt tegen deze universele-rechtenmoraal. Volgens haar weerspiegelt deze de mannelijke norm van individuele autonomie en afgescheidenheid van anderen. Zij pleit voor een democratisch burgerschap dat is gestoeld op diversiteit en gesitueerde verantwoordelijkheden. Zorgethiek komt dan tot stand in relaties van vrijwillige verbondenheid met nabije anderen.

Zelf zit ik in een lastig parket. Ik deel de feministische kritiek dat burgerschap te veel op de traditioneel mannelijke leest is geschoeid en vind met Knijn en Kremer dat het verlenen en ontvangen van zorg hoort bij burgerrechten. Met Sevenhuijsen ben ik het eens dat zorg bij voorkeur vrijwillig totstandkomt in persoonlijke relaties. Waar ik moeite mee heb is de eenzijdige interpretatie van burgerschap in termen van enkel rechten of deugden. Burgerschap, en ook emancipatorische visies op burgerschap, blijven onvolledig en krachteloos als er aan individuele rechten geen corresponderende individuele plichten worden verbonden (Schilder, 1998). Marshall wijst hier in 1949 ook al op, maar in huidige emancipatorische visies is dit een heikel punt (Marshall, 1963, p. 85, p. 120).

Een positieve visie op burgerplichten is echter onmisbaar wanneer ik ook zorgzaam paternalisme in termen van democratisch burgerschap wil kunnen verantwoorden – en daar was het mij immers om te doen. Een appèl op zorgethiek of een recht op zorgverlening biedt immers geen oplossing in situaties waarin niemand zich persoonlijk geroepen voelt tot zorgverlening, terwijl juist persoonlijke zorg om pedagogische of humane redenen wel de meest wenselijke optie is. Bijvoorbeeld omdat kinderen de eerste beginselen van democratisch burgerschap toch het beste kunnen leren van hun eigen vader en moeder, en het liefst van elk van beiden evenveel. De veronderstelling dat dergelijke zorg per definitie gebaseerd moet zijn op vrijwilligheid en dat anders de overheid de zorg moet overnemen vind ik weinig zorgzaam. Dit gaat in de richting van de onverschilligheid waar Duyvendak het over heeft. Bovendien is het laf, in de zin dat niemand dan vaders persoonlijk op hun zorgplichten hoeft aan te spreken. Ouderlijke zorg kan heel goed samengaan met ouderlijke plicht, zoals vooral moeders al sinds jaar en dag demonstreren. Vaders zouden daarvan kunnen leren, maar naar inmiddels overduidelijk is: dat kunnen ze of doen ze onvoldoende uit zichzelf. Zorgzaam paternalisme lijkt me hier vruchtbaar. Bijvoorbeeld in de vorm van inburgeringscursussen voor traditionele en daarmee achterlopende burgermannen. Dergelijke cursussen kunnen goed door maatschappelijk werk en opbouwwerk samen worden gegeven. Zij hebben immers rijke ervaring met activering van bijstandsmoeders, opvoedingscursussen voor allochtone ouders of het bestrijden van overlast die mannen op andere gebieden veroorzaken als ze hun burgerrechten al te gretig en assertief consumeren (Van den Brink, 2001).

Om dergelijke projecten te legitimeren moeten de burgerplichten wel verwoord kunnen worden in termen van democratisch burgerschap. Uiteenlopende auteurs bieden hiervoor houvast.

Van Heijst (2001) stelt bijvoorbeeld in een reactie op de liberale visie van Knijn en Kremer dat burgers principieel aanspreekbaar zijn op de morele plicht om voor elkaar en daarmee voor de gemeenschap te zorgen. Van der Laan (1997) heeft erop gewezen dat in een democratie burgers tegelijk regeren en geregeerd worden. Dit principe is

bijvoorbeeld in zelfbindingscontracten van cliënten terug te vinden. Deze dubbelzinnige burgerlijke conditie die eigen is aan democratisch samenleven wordt door Habermas mooi aangeduid met de term publieke autonomie (De Jong, 1997, p. 310). Hiermee bedoelt hij de fundamentele wederzijdse afhankelijkheid tussen het autonome rationele individu en democratisch gecontroleerde gezagsverhoudingen. Cruciaal voor de kwaliteit van verplichte burgerlijke activiteiten en daarmee ook voor het effect van zorgzaam paternalisme is het begrip vrijwillige instemming (Habermas, 1987, p. 38). Actoren moeten het dubbelzinnige besef hebben dat ze zelf in vrijheid hebben ingestemd met deze plichten. Anders gezegd: zij beseffen dat zij er zelf voor hebben gekozen, vanuit de wetenschap dat inschikking en onderschikking nodig zijn om een democratische samenleving in stand te houden. Habermas heeft het in dit verband ook wel over intelligente zelfbeperking. Dit is een vaardigheid die te leren valt, zoals anderzijds ook intelligente zelfverrijking aangeleerd kan worden door mensen, bijvoorbeeld vrouwen die zichzelf te veel beperken en tegenover hun plichten te weinig hun rechten laten gelden. Beide groepen, de overvragende en de ondervragende burgers, kunnen in individuele en collectieve leerprocessen waarin zij worden aangesproken en erkend als publiek autonome burgers, leren dat burgerschap bestaat uit een combinatie van rechten en plichten. Maatschappelijk werk en opbouwwerk vervullen in die leerprocessen hun eigen taken, in samenwerking met elkaar, maar net zo goed ook met de politie wanneer burgers tot de orde moeten worden geroepen, of met de ombudsman wanneer burgers moeten vechten voor hun rechten.

Hiermee kom ik aan het eind van mijn betoog over burgerschap. Samenvattend: ik ben van mening dat maatschappelijk werkers en opbouwwerkers ieder op hun eigen manier burgers van dienst zijn bij het realiseren van hun individuele identiteiten als volwaardig burger. Zij helpen individuele cliënten of groepen bewoners een goede balans te creëren tussen het uitoefenen van rechten en het aanspreekbaar zijn op plichten. Daarbij moeten burgers erop kunnen rekenen dat hun hulpverleners alert zijn op de doorwerking van maatschappelijke machtsverhoudingen in het persoonlijk leven en bewustzijn van mensen. Dit geldt niet alleen op het gebied van seksevenhoudingen, maar ook op dat van etniciteit, seksuele voorkeur, leeftijd enzovoort. Mannen worden geholpen hun achterstelling in de private zorgverlening in te lopen, en vrouwen hun achterstelling in de publieke sfeer. Daarbij moet bedacht worden dat burgers niet altijd samenvallen met hun mannelijke of vrouwelijke, hun allochtone of autochtone identiteit, maar dat zij ook altijd individuen blijven die verschillende identiteiten aannemen met telkens andere burgerschapsaanspraken.

Vanuit deze visie heb ik nu een voorlopig antwoord op de vraag of en wanneer paternalisme een probleem is. Kort gezegd is paternalisme een probleem als het niet

meer gedekt wordt door deze democratische context en de legitimatie ervan wordt losgeweekt van het telkens opnieuw zorgvuldig zoeken naar een balans tussen rechten en plichten. Ofwel: paternalisme is een probleem wanneer het niet meer gepaard gaat met gedelibereer over de relatie tussen individualisering en politisering. Het maatschappelijk werk doet er goed aan zuinig te zijn op de rijke traditie die we inmiddels op dit gebied hebben opgebouwd. Misschien kunnen we daarin nog steeds leren van Amerika. Zoals Marie Kamphuis in 1948 stelde, Berteke Waaldijk in 1996 benadrukte en Nora van Riet in 2001 verwoordde, staat de grondwaarde van democratie expliciet centraal in het Amerikaanse *social casework*. In Nederland lopen we daar minder mee te koop. We zouden dat meer moeten doen. Onze voorvrouwen hebben ons daarmee geholpen, en doen dat nog steeds.

En dat brengt mij terug bij de vraag waarom Jan Willem Duyvendak zich niet zelf presenteert als voorvrouw. Want dat is natuurlijk niet alleen persoonlijke bescheidenheid. Ook veel anderen zullen niet in de eerste plaats aan deze hoogleraren denken als voorvrouwen.

Dat ligt ook niet aan alleen aan het sekse-aspect, hoewel dat er wel veel mee te maken heeft. Het lijkt me immers geen toeval dat niet mevrouw Kamphuis in 1963 is benoemd tot eerste hoogleraar grondslagen maatschappelijk werk, maar dat deze eer te beurt is gevallen aan de onbekende heer Ruygers, die zijn recht op onderwijs in elk geval ten volle had benut: hij was doctor in de filosofie (Beerling, 1963). 'Voorvrouw' associeert men echter vaak met iets anders dan intellectuele eruditie. Ik denk bijvoorbeeld ook aan het vermogen om vernieuwingszin daadkrachtig en begeesterend in praktijk te brengen, een competentie die Kamphuis en Boer ook volop hebben gedemonstreerd. Maar hun intellectuele en praktische competenties leverden hun geen wetenschappelijk kapitaal op, om het maar even in termen van staatssecretaris Van der Ploeg te zeggen. Ook nu nog wordt wetenschappelijk kapitaal zelden ontleend aan de winst van eigen praktijkervaringen.

Ik denk dat de professionaliteit van het maatschappelijk werk en het opbouwwerk erbij gebaat zijn wanneer deze kloof tussen wetenschap en praktijk overbrugd wordt. Als de vakbladen niet meer alleen worden volgeschreven door wetenschappers die zich institutioneel hebben ingenesteld, maar ook weer een podium vormen voor de verhalen van professionals zelf. Die moeten daarvoor ruimte krijgen in hun instellingen, en daarbij voortdurend verblijd worden met bezoek van 'outreachende' wetenschappers. De kloof moet worden overbrugd, maar hij moet niet dicht. Professoren moeten niet opeens praktischer worden dan professionals, en professionals niet theoretischer dan professoren. Zij moeten wel intensief heen en weer pendelen, ieder vanaf hun eigen basis. Zij moeten veel met elkaar redeneren over wat professionals doen en wat ze idealiter behoren te doen. Een stukje democratie op zijn best, zal ik maar zeggen.

Literatuur

- Beck, U. (2001). De staat moet kosmopolitisch worden. *NRC Handelsblad*, 27-10-2001, p.7.
- Brink, G. van den (2001). *Geweld als uitdaging, de betekenis van agressief gedrag bij jongeren*. Utrecht: NIZW.
- Beerling, R.F. (1963). De noodlijdende mens. *TMW*, 17(2), 47-50.
- Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action*. Boston: Beacon Press.
- Heijst, A. van (2001). 'Zorgen: conventie, keuze, of wat anders?' Zeventiende Socrateslezing. *Humanistiek*, 2(6), 70-83.
- Jong, M.J. de (1997). *Grootmeesters van de sociologie*. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Knijn, T., & M. Kremer (1996). Towards inclusive citizenship: Gender and the caring dimension in welfare states. In *Engendering citizenship. Work and care report of Seminar 1 of the EC-programma Gender and citizenship: social integration and social exclusion in European welfare states*. Wassenaar, NIAS, juli 1996.
- Kremer, M. (2000). *Geven en claimen. Burgerschap en informele zorg in Europees perspectief*. Utrecht: NIZW.
- Kamphuis, M. (1948). Het Amerikaanse Social Casework. *Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk*, 20-3-1948, p. 81-85.
- Laan, G. van der (1991). *Legitimatieproblemen in het maatschappelijk werk*. Utrecht: SWP.
- Laan, G. van der (1997). Dwang, drang en de plicht tot legitimatie. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, 6, 25-30.
- Marshall, T.H. (1949). Citizenship and social class. In: T.H. Marshall (1963), *Sociology at the crossroads and other essay* (pp.67-127). London: Heinemann.
- Mens-Verhulst, van J. (2001). 'Van sekse en etniciteit naar diversiteit: competenties in het onderwijs.' Lezing op de landelijke werkconferentie Diversiteit, sekse en etniciteit in het onderwijs, 7-11-2001. Driebergen: TransAct/Hogeschool De Horst.
- Riet, N. van (2001). *Groepswork in het maatschappelijk werk*. Assen: Van Gorcum.
- Schilder, L. (1998). *Burgerschap zonder zorgen? Voornemens voor emancipatiebeleid van de Nederlandse overheid in de jaren negentig Arnhem* (werkstuk in het kader van het programma Burgerschap en Verzorgingsstaat van J. Bussemaker). Amsterdam: Vrije Universiteit, Faculteit Sociaal-Culturele Wetenschappen.
- Sevenhuijsen, S. (1996). *Oordelen met zorg. Feministische beschouwingen over recht, moraal en politiek*. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Waldijk, B. (1996). *Het Amerika der vrouw. Sekse en geschiedenis van maatschappelijk werk in Nederland en de Verenigde Staten*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

De Marie Kamphuis Stichting (MKS)

De naam van Marie Kamphuis staat voor: initiatieven nemen, doorzettingsvermogen, trots zijn op het beroep maatschappelijk werker, niet-aflattende inzet om dit beroep bij bestuurders en het grote publiek onder de aandacht te brengen. En niet in de laatste plaats voor het op flexibele wijze nieuwe ontwikkelingen op het terrein van methoden en technieken inpassen in de praktijk van het maatschappelijk werk in Nederland.

Het lag daarom voor de hand dat haar naam verbonden zou worden aan de in 1989 opgerichte stichting voor de vestiging van de bijzondere leerstoel 'Grondslagen van het maatschappelijk werk' aan de universiteit van Utrecht. Tegelijkertijd beseft het bestuur van de MKS dat deze keuze de verplichting inhoudt om niet alleen in haar naam, maar ook met de haar kenmerkende inzet en overtuigingskracht de grondslagen van het maatschappelijk werk verder uit te bouwen en het werk voor het voetlicht te brengen.

De bijzondere leerstoel

Vooruitlopend op de vestiging van de bijzondere leerstoel in 1994 werd in november 1993 het congres 'De lerende professie' gehouden. Daarin werd een overzicht gegeven van de stand van zaken in het Nederlandse maatschappelijk werk en naderhand verscheen een boek met dezelfde titel. Met zijn oratie 'Leren van gevallen' gaf bijzonder hoogleraar Geert van der Laan in 1994 de richting aan waarin volgens hem de verbinding tussen praktijk en theorie gevonden moet worden. Vanaf die tijd heeft de bezetter van de leerstoel in binnen- en buitenland een groot aantal artikelen gepubliceerd over allerlei facetten van en ontwikkelingen in het maatschappelijk werk, heeft hij deelgenomen aan talloze congressen en seminars en is hij betrokken bij vele projecten op het gebied van het maatschappelijk werk. Hij had een werkzaam aandeel in de viering van het honderdjarig bestaan van het maatschappelijk werk in Nederland en geeft mede sturing aan het project Casus Consult, dat via het internet het leren van maatschappelijk-werkgevallen in praktijk brengt.

mks-lezing en mks-prijs

Het vestigen en instandhouden van de bijzondere leerstoel is een belangrijk maar niet het enige initiatief van de MKS. Zo organiseert zij om de twee jaar een Marie Kamphuis-lezing waarin onderwerpen op het snijvlak van maatschappelijk werk en maatschappelijke ontwikkelingen worden besproken. Ook reikt zij, eveneens om de twee jaar, de Marie Kamphuis-prijs uit aan personen of instellingen die een bijdrage hebben geleverd aan innovaties op het gebied van uitvoerend maatschappelijk werk. De eerste mks-lezing werd gehouden op 18 november 1999 door prof. dr. Walter Lorenz van de universiteit van Cork (Ierland) en droeg als titel 'Facing up to history – social work between timeless universalism and contingent particularism'. Een co-referaat werd verzorgd door Nora van Riet.

De tweede lezing werd op 21 november 2001 gehouden door prof. dr. Jan Willem Duyvendak en had als titel 'Maatschappelijk (op)bouwwerk? De actualiteit van Marie Kamphuis en Jo Boer'. Een co-referaat werd verzorgd door drs. Lies Schilder.

mks-website en mks-archief

De MKS presenteert zich ook op het internet met de website www.mks.nl (bezoekers-aantal tot nu toe rond de 2000) waarop informatie te vinden valt over de stichting, over Marie Kamphuis, over maatschappelijk werk, over maatschappelijk werkers (The Hall of Fame) en over het MKS-archief. Dit laatste verdient enige toelichting. In het kader van haar dissertatieonderzoek naar sekse en de geschiedenis van het maatschappelijk werk in Nederland en de Verenigde Staten (1996) ontdekte historica Bertheke Waaldijk dat Marie Kamphuis beschikt over een uitgebreide collectie publicaties op het gebied van maatschappelijk werk. Deze collectie is van groot belang voor wetenschappelijk onderzoek naar de geschiedenis en de grondslagen van het maatschappelijk werk. De MKS heeft het vervolgens tot haar taak gerekend te zorgen voor een plaats waar de collectie van Marie Kamphuis uitgebreid met ander materiaal kan worden ondergebracht, bewaard en ontsloten. Dankzij een schenking van de (voormalige) Stichting Voorziening ter Ondersteuning van de Landelijke Taken van het Maatschappelijk Werk en de medewerking van de Universiteit voor Humanistiek kon het Marie Kamphuis Archief zijn deuren openen. Dit gebeurde op 29 september 1999 tijdens de feestelijke opening van het jubileum '100 jaar maatschappelijk werk, helpen kun je leren'.

Het MKS-archief wil een centrum zijn voor de geschiedenis van het Nederlandse maatschappelijk werk en ziet de verzameling van Marie Kamphuis als een basis van de

collectie. Een lastig punt hierbij is dat beheer en uitbreiding van het archief professionele inbreng vragen en dat hieraan kosten zijn verbonden die de MKS niet of nauwelijks kan dragen. De stichting krijgt geen overheidssubsidie en is voor haar werk afhankelijk van donaties en giften van derden.

De MKS is een stichting die wordt gedragen door mensen die zich verbonden voelen met het maatschappelijk werk. Om de herkenbaarheid van de stichting te vergroten vermelden wij namen en functies van de bestuursleden in alfabetische volgorde: Rik Bovenberg, directeur van de AMW-instelling Maatschappelijke Dienstverlening Flevoland in Lelystad, drs. Harry Hens, medewerker van het NIZW in Utrecht, prof. dr. Douwe van Houten, hoogleraar Sociaal Beleid en directeur onderzoeksinstituut Universiteit voor Humanistiek, Lou Jagt, redacteur *Paspoort Maatschappelijk Werk* en redacteur *Casus Consult*, drs. Marlies van der Linden, voormalig docente aan de Hogeschool van Amsterdam en opleider van supervisoren, Elske ter Veld, directeur adviesbureau, drs. Josephine Vogel, medewerkster hoofdkantoor Kinderbescherming in Utrecht, dr. Bertheke Waaldijk, hoofddocent aan de Universiteit van Utrecht. Prof. dr. Geert van der Laan, bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Utrecht, hoogleraar aan de Universiteit van Groningen en lector aan de Fontys Hogeschool in Eindhoven, is adviseur van het bestuur.

Henny Dhondt verzorgt secretariaatswerkzaamheden voor de MKS.